

Ebben a bonyolult meseszövevényben aztán egész India megelevenedik. Nemcsak az emberek, hanem — még gyakrabban — az őserdők és a vizek állatai is feltűnnek a régi totemisztikus világszemlélet emlékeiként, de ezek is természetesen egy-egy emberi egyéniséget és az emberi társadalmat tükrözik.

A Pañcatantra szövegének története is meglehetősen bonyolult. Az eredeti szövegbe, amely nem maradt fenn, új meg új verseket és meséket szőttek bele, annak megfelelően, hogy tankönyv voltát vagy szépirodalmi jellegét akarták hangsúlyozni, máskor meg a keretelbeszélés és a sūtra-versek elhagyásával egyszerű mesegyűjteménnyé alakították. A Pañcatantra fennmaradt változatai két régi, elveszett változatra mennek vissza, amelyek közül az egyik a Tantrākhyāyika, a másik pedig a Pañcatantra nevet viselte. Ez utóbbi 500 körüli északnyugat-indiai változatából készült a Burzōé-féle középperzsa fordítás. Egy szintén ekkortájt készült kivonat átdolgozásai a Déli-Pañcatantra és a Hitōpadēša c. mesegyűjtemények, amelyek további változatai szintén számos nyelven elterjedtek. A Pañcatantra hagyományozásában oly jelentős két jainista átdolgozás közül azután a korábbi, az ún. *textus simplicior* 850 és 1199 között keletkezett (ebben a mesék száma 64 és a versek 1024), míg 1199-ben Pūrṇabhadrā a *textus simplicior*-ból és az újabb változatokból megalkotta az ún. *textus ornatior* szövegét. A két utóbbi átdolgozás, mely Indiában nagy népszerűsége tett szert, s háttérbe szorította a régi Pañcatantrát, a Pañcākhyānaka címet viseli, s a Pañcatantra elnevezés csupán alcímként szerepel ezekben. Európában azonban a Burzōé-féle középperzsa fordítás arab fordítás, majd ennek héber fordítása alapján készült más fordítások terjedtek el, míg végül a XIX. században az eredeti szanszkrit szöveget is számos európai nyelvre lefordították.

Érthetően örömmel üdvözöljük e fordítás megjelenését, amely az F. Kielhorn és G. Bühler által kiadott *textus simplicior* (Bombay Sanskrit Series No. I., III., IV. 1896.) szövege alapján készült csekély kihagyásokkal, főleg a Schmidt által unalmasnak tartott versek mellőzésével, reméljük azonban, hogy néhány év múltán a kiadó egy modern Pañcatantra fordítással is megörvendezteti az olvasókat, mely immár a szöveg teljes fordítása lesz majd.

A Pañcatantra műfaji jellegének és történetének problémáiból ad ízelítőt Harmatta János bevezető tanulmánya, amely a tudomány tényeitől nem távolodva el, de mégis könnyen olvashatóan és világosan vezeti be az olvasót a szanszkrit irodalom e korszakának történetébe. E tanulmánynak tudományos szempontból is több érdekes részlete van, közérthető és világos volta révén azonban észre sem veszi az olvasó, hogy a szerző nemcsak az eddigi tudományos kutatásokat foglalja össze, hanem értékes új tudományos eredményekkel is gazdagítja a Pañcatantra vonatkozó ismereteinket. Így pl. magában a műben rejlő adatokból az eddigi kísérleteknél pontosabban az i. sz. II–III. századra határozza meg a munka létrejöttének idejét. Hasonlóképp érdekes a Pañcatantra szerkezetének elemzése és annak kimutatása, hogy a Pañcatantra szerzője, miközben egy politikai tankönyvet óhajt írni, hogyan fejleszti tovább a sūtra-irodalmat és a régi indiai népi mesemondást. Különösen fontos a bevezetésnek az a fejezete, amely megmutatja, hogy a Pañcatantra, mely «kora életének színes és reális tükörképe», milyen képet fest a korabeli indiai életről, az ind társadalomról és annak osztályairól, s hogyan tükrözi az ind társadalomban levő osztályellentéteket.

A kötet díszítésére szolgáló irodalmi ábrákat Győry Miklós készítette. Ha a leendő új kiadásban és a hasonló munkákban az eredeti ind képanyaggal való díszítést még melegebben ajánljuk is, e kötetet, úgy, amint megjelent, örömmel üdvözöljük, s biztosra vesszük, hogy sokakban fogja fokozni illetve felkelteni az érdeklődést a szanszkrit irodalom iránt.

TÖTTÖSSY CSABA

R. FEUSTEL: BRONZEZEITLICHE HÜGELGRÄBERKULTUR IM GEBIET VON SCHWARZA (SÜDTHÜRINGEN). Veröffentlichungen des Museums für Ur- und Frühgeschichte Thüringens I. Weimar 1958. H. Böhlau Nachfolger. 104 l., 57 t., 2 k.

A halomsíros kultúra megjelenése Magyarországon történeti szempontból döntő jelentőségű esemény volt. E kultúra nyugatról kelet felé terjeszkedve a középső bronzkor végére hatalmába keríti a Tiszaig Magyarországon egész területét, s elújí innen vagy magába olvasztja a korábbi bronzkori kultúrák népeit. Ezek az események szoros összefüggésben állnak azzal a történeti folyamattal, amelyet az ókori történet a «nagy vándorlás» elnevezés alatt tart számon. Azoknak a megrázó történeti eseményeknek a kiinduló pontját tehát, amelyek csaknem az egész ókori világot érintették, a halomsíros kultúra

magyarországi szerepében kereshetjük, s így hazánk földjének ez az első olyan történeti eseménye, amelyet közvetlenül kapcsolatba hozhatunk az ókori világ történetével. Nagy érdeklődéssel fogadjuk tehát Feustel könyvét, amely a halomsíros kultúra eddig alig ismert dél-thüringiai elterjedési területéről szolgáltat értékes új adatokat.

Dél-Thüringiaiból korai bronzkori leletek eddig nem ismeretesek. A betelepülés csak a Reinecke B. periódusban indul meg, a fémtípusok alapján délkeleti irányból. A lakottság a C. periódusban éri el legnagyobb kiterjedését. Ebből a korszakból származik a legtöbb halomsír, amelyet a thüringiai múzeum 1954—1957 között nagyobb részben Schwarza környékén tárt fel.

F. a sírok szerkezete és a temetkezési rítus leírásával kezdi munkáját. Valamennyi sír halomból került elő. A halmokat általában jól épített külső kőgyűrű övezi. A száraz technikával épült falszerű kőkerítés sokszor közel az 1 m magasságot is eléri. Belül többnyire egy-egy családi vagy nagycsaládi temetkezés foglal helyet. Valamennyi sír nyújtott csontvázas, de sokszor elporladt csontrészek állapíthatók csak meg. Irányításuk különböző. A kiemelkedőbb halottakat kövekből rakott kóláda-szerű kamrába vagy lottti házba temették. A kamrák alja és teteje tölgyfával volt borítva. A szegényebb halottak többsége is tölgyfakoporsóban nyugodott.

A sírokból előkerült gazdag leletanyagot F. típusok szerint ismerteti és értékeli. A fegyverek és eszközök sorába kardok, török, kések, sarlók, vésők, balták és nyílhegyek tartoznak. Többségükben a dél-németországi bronzkor B—C időszakának jól ismert típusaiból állanak, de az északi kör illetve a középnémet és cseh bronzművéség számos terméke és hatása is fellelhető köztük. Az előbbi nem lehet meglepő, hiszen a halomsíros kultúra ezen északi csoportjához a tulajdonképpeni Thüringiában már a lausitzi és északi kör keverék művelődése csatlakozik. F. helyesen hangsúlyozza egyébként azt a társadalomtörténetileg fontos tény, hogy a halomsíros emberek, szemben a korai bronzkor és a későbbi urnasíros időszak népével, rendszeresen eltemetik halottaikkal fegyvereiket és eszközeiket is.

A következőkben tárgyalt ékszerek korántsem csupán a női viselethez tartoznak, hanem jelentős részüik éppen a férfisírokra jellemző. A ruhatűző tűk esetében is az ún. férfi-tűkkel kezd az ismertetést. Fontos, hogy a thüringiai férfisírokra jellemző tű-típusok a hazai halomsíros kultúras leletekben szintén férfisírokból kerültek elő, ami a kultúrát hordozó emberek egységes eredetének újabb bizonyítéka.

A női sírok díszítói a nálunk alig ismert, de a hesseni, löneburgi stb. csoportokban annál gyakoribb kerékfejű és pápaszemes (kettős spirális) fejű típusokból állanak. Az északi eredetű bronzgallérok és a szép borostyán nyakláncok szintén női sírokból kerültek elő. A női sírok csaknem biztos ismertetőjele még a tekereselt bronzkarpercec.

A karperecek különböző változatai ismét mindkét nem sírjaiban fellelhetők. A kisebb ékszereket, mint a fülbevalókat, pápaszem-esüngőket, tutulusokat általában nők viselték. A halomsíros kultúra teljes területén jellemző korong alakú esüngőket, koncentrikus borda vagy másféle díszítéssel itt is megtaláljuk. A korszakban még nagyon ritka üveggyöngyöket T. E. Haevernick ismerteti a könyvben.

A kerámika, mint az a halomsíros kultúra hesseni és löneburgi csoportjairól ismeretes, úgyszólván teljesen hiányzik a dél-thüringiai halmokból is.

A könyv középső harmadában az ásatások során előkerült szerves anyagok elemzési eredményeit ismertetik különböző munkatársak. Részletes tanulmányok világítják meg a koporsók faréseit, Pollenanalitikai vizsgálatok a korabeli növényzetet és klímát igyeksenek rekonstruálni. A tölgyfakoporsókból kikerült számos textil és bőrmaradvány ismertetését K. Schlabow végzi el. A szemfedő és fátjolmaradványokból rendkívül fontos szövés és fonásmintákat rekonstruál. Ezek egyrésze lenfonalból készült, más része pedig a mai háziipari készítményekre emlékeztető gyapjúból. A szövésminták alapján a szövés-művészet meglepően magas fokára lehet következtetni. — Végül a fémanyag spektrál-analitikai vizsgálata zárja le ezt a részt.

Az összefoglalásban F. most már mindezen vizsgálatokra támaszkodva dolgozik. Eredményei közül kiemelkedő a női viselet hiteles és részletes rekonstrukciója, amelyet rajzban is bemutat. A temetkezések gazdasági és társadalmi hátterét a viselet, sírtípus, mellékletek gazdagsága, ipar és kereskedelem együttes elemzésével vázolja fel. Eredménye: letelepült állattartással is foglalkozó lakosság, amely bányászata és fémfeldolgozása révén erős kereskedelmi kapcsolatokat épített ki, s ezáltal a viszonylagos bronzkori szinthez képest jó életkörülmények között fejlődött. Állapota erősen bomló ősközösség.

Időrendi fejtegetései során F. a halmok anyagát a bronzkor B—C szakaszára keltezi. A D. korszakra jellemző típusok már csak szórványosan jelentkeznek. Ettől az időtől kezdve a lakosság valószínűleg már sík temetőikben temetkezik. Ezeknek az élete néhány tű alapján valószínűleg a Halstatt B. korszak elejéig követhető lesz. Pollen

spekrál vizsgálatok a C/1 sz. halom késői temetkezéseit a XIII. századra vagy még fiatalabbra kelteztek.

Könyve 6. részében F. a Schwarzra vidék és Dél-Thüringia bronzkori leleteinek teljes katalógusát adja.

A könyv térképei, rajzai, fényképes táblái szépek, gondosak, jól rendezettek és ízlésesek.

Fustel munkája a hazai halomsíros időszak leleteinek feldolgozásához fontos forrásmunka, annak ellenére is, hogy viszonylag távoli rokonsoport leleteivel foglalkozik. Elsősorban sok bronzkészítmény egyezik a hazai leletekkel. Ezek viseleti, időrendi és eredet kérdésében hiteles ásatási megfigyeléseivel és modern feldolgozási módszerével nyújt közvetlen támpontokat.

BÓNA ISTVÁN

K. KERÉNYI: DIE HERKUNFT DER DIONYSOSRELIGION NACH HEUTIGEN STAND DER FORSCHUNG. Arbeitsgemeinschaft für Forschung des Landes Nordrhein-Westfalen, Geisteswissenschaften, Heft 58. Westdeutscher Verlag, Köln und Opladen, 1956, 22 oldal.

Egyetlen antik istenről sem írtak még annyit, mint Dionysosról, az antik világ leginkább sokarcú, a természeti valóság egészét átfogó és a társadalom valamennyi rétegéhez utat találó nagy istenről, akinek kultuszát jelentőségénél és az antik vallásban elfoglalt sajátzerű helyzeténél fogva joggal nevezik egyenesen Dionysos-vallásnak. A görögség életében ez a vallás különösen kiemelkedő szerepet játszott. Nietzsche óta szinte közhelyszámba megy a görög vallás «apollóni és dionysosi kértétegről» beszélni. Még a magát a szellemtörténeti irányzatoktól oly távol tartó kitűnő svéd tudós, M. P. Nilsson is az eksztatikus és legalisztikus áramlat kettősségéről beszél az archaikus kor vallásosságával kapcsolatban, amely legtisztábban Dionysos, illetőleg a delphi Apollón kultuszában jut kifejezésre. Kerényi Károly egyenesen odáig megy, hogy itt valójában nem is az apollóni és dionysosi, hanem az olymposi és dionysosi vallás kettősségéről van szó: Dionysos a maga eksztatikus mivoltában nemcsak Apollónnal áll szemben, hanem az összes olymposiak klasszikus kiegyensúlyozottságával, és kultusza szembeállítható az olymposi vallásossággal a maga egészében.

A sok kérdés között, amely a Dionysos-vallással kapcsolatban fölmerül, mindig az elsők között állt és áll ma is az eredet kérdése, amely Kerényi Károly igen érdekes tanulmányának is tárgya. A korábbi kutatás általános véleménye szerint Dionysos tisztelete Görögországba csak későn nyomult be, mégpedig Thrákiából, E. Rohde és követői szerint közvetlenül, Wilamowitz és mások szerint Phrygián és Lydián keresztül. Legvilágosabban talán Mommsen fogalmazza meg a Dionysos-vallás alapvetően thrák eredetét és thrák jellegét: «Dionysos, der herrliche und der schreckliche, ist ein thrakischer Gott, und was der Art im hellenischen und dem römischen Cult be sonders hervortritt, knüpft an thrakische oder phrygische Sitte an.»¹ Végeredményben ehhez a mommseni szemlélethez tér vissza Nilsson is, aki megkísérli Rohde és Wilamowitz felfogásának összeegyeztetését, fenntartva mind a közvetlen thrákiai, mind a nyugat-kisázsiai befolyások lehetőségét. Kerényi Károly teljesen szakít ezzel az elgondolással. Már W. F. Otto híres Dionysos-könyvének megállapítása szerint is az isten legkésőbb az i. e. 2. évezred végén «jelen van» Görögországban. Kerényi még tovább megy, és a Dionysos-vallást a krétai vallásosságból származtatja le. Fejtegetéseinek kiindulópontját Ventris nagy jelentőségű fölfedezése adja: a krétai lineáris B írású feliratok megfejtéséből kiderült, hogy ezekben az i. e. 1500—1400 között «nem a görög nyelv számára alkotott írásrendszerben, de görög nyelven írt» szövegekben több görög isten neve előfordul, így egy Pylosban talált feliraton Dionysosé is. Ezen az adaton kívül a szerző más érveket is felhoz tételének bizonyítására. Az archaikus kor Dionysos-vallása szerinte a legszorosabb rokonságban áll a knossosi virágkor megismerhető vallásos életével: Dionysos elsősorban boristen, bikaisten, az asszonyok istene, és szorosan kapcsolódik hozzá a kígyó; a krétai paloták kultuszéletének fő elemei pedig hasonlóképpen a bor, a bika, a papnők, valamint a kígyó szereplése — az utóbbi itt Kerényi szerint papok és papnők kezében jelenik meg. A görög vallás «dionysosi rétege» így már a minósi kultúrának kimutatható, amint a lineáris B feliratok szereplő más istennevek tanúsága szerint az «olymposi réteg» is. További bizonyítékot talál erre a szerző Ariadné alakjában. Az egyik feliraton szereplő *Labyrinthio*

¹ Th. Mommsen: Das Weltreich der Caesaren, Wien—Leipzig 1933, 195.